

ATATÜRK VE LÂTİFE HANIM*

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Bu yazı ile sizlere sunduğum konunun dört özelliğine işaret etmek isterim. Birincisi, Atatürk'ün hayat hikâyesinde az işlenmiş bir konuyu ele almış olmam, ikincisi, rahmetli Lâtife Uşaklıgil Hanımefendi (1898-1975) ile konuşabilmiş tek gazeteci bulunmam, üçüncüsü anlatacağklarımın mühim kısmını, Lâtife Hanımefendi'nin sağlığında yayınlamış olmam¹ ve dolayısıyla söyleyeceklerimin tamamıyla hakikate uygun oluşunda tereddüt edilemeyeceği, dördüncüsü de 1950 yılında, bazı sebeplerden dolayı yazmamış olduklarımı açıklamamdır.

1950 yılında, "Zaman" isimli günlük bir gazetede türlü kaynak ve şahıslardan derlediğim bilgilerle Atatürk'e ait hatıralar yayınlıyordum. Bir gün gazetenin sahibi Feridun Dirimtekin, beni çağırdı ve Lâtife Hanım'a ait kısımları kesmemi, kendisinin telefon ederek çok ağır konuştuğunu sözlerine ilâve etti. Yazılarım büyük ilgi uyandırmıştı. Herhalde yazıların kesilmesini patron da istememiş olacak ki: "İstersen, kendisini ziyaret ederek müsaade al!" dedi.

Telefonla randevu almadan -red ederse ikinci bir teşebbüs yapmam düşüncesiyle- Ayazpaşa'daki Villa Uşaklı'nın kapısına dayandım. Büyük bir bahçe içinde, büyük bir köşktü. Kapıcı kulübesinde "Hanımefendi'yi görmek istiyorum, kendilerini ilgilendiren bir konu için geldim" dedim. Telefon edildi, fakat ziyaretimin sebebi ısrarla istendi. Ben de mecbur oldum, zaman gazetesinden geldiğimi söyledim. Kapıcının aldığı cevap müspet idi. Beni, köşkün salonuna kadar götürdü.

Lâtife Hanım'ın, birçok gezilerde, Atatürk ile beraber resimlerini görmüştüm, fakat burada karşılaştığım hanımefendi, asla o değildi.

Atatürk'ten ayrılalı 28 yıl olmuştu. Bu 28 yıl, bu asil kadının üç mevsimini de kemirmişti. Artık ne ilkbahar ne yaz ne de sohbaharı kalmıştı. Bembe-

* Bu metin, 9-13 Kasım 1981 tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi'nce düzenlenen "Uluslararası Atatürk Konferansı"nda Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından sunulan ve daha sonra aynı üniversitece yayımlanan tebliğler dizisinin üçüncü cildinde yer alan "Lâtife Hanım, Atatürk'ü Anlatıyor" adlı bildirinin yazarı tarafından yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

¹ Atatürk ve Lâtife Hanım, konuşan : Niyazi Ahmet Banoğlu, Tarih Dünyası, Sayı : 1-2, 1950.

yaz karlı bir dağbaşı, dağların uçurumlarını andıran derin kırışıklarla dolu bir yüz.

— Buyurunuz efendim.

Yer gösteriyor. Yanındaki uzun boylu birini :

— Kardeşim İsmail, diye takdim ettikten sonra, nasıl kahve içeceğimi soruyor, zahmet olmasın diyorum fakat kabul etmiyor, kahveler geliyor ve içiliyor, işte o zaman bir gürlleme, hırçın ve haykırış :

— Ne hakla benim hayatımı yazıyorsunuz? Kim veriyor bu hakkı size?

İrkiliyorum, şaşırıyorum.. Verecek cevap bulamıyorum.

Başımı kaldırıp yüzüne bakmaktan korkmaktayım.

O anda nasıl geldiğini bilemediğim bir tepki ile konuşuyorum. Aklımda kalan şunlar :

— Hanımefendi, diyorum, Atatürk'ten ayrıldığınızdan bu zamana kadar, O'na mensubiyetinizi bütün asaletinizle muhafaza ettiniz. Türk kadınlığı, sizin heykelinizi dikmelidir. Fakat Hanımefendi, Allah size uzun ömürler versin, siz ölür de ben yaşarsam, sizin aleyhinizde en ağır yazıyı ben yazacağım, Siz, Atatürk'ün en yakını oldunuz. Onun hakkında sizin bildiklerinizi kimse bilmiyor. Onları öbür dünyaya götürmeğe hakkınız yoktur. Atatürk kimsenin inhisarında değildir. O bizim, Türk milletinin, hatta bütün dünyanın sevgi ve saygısını toplamıştır. Onu bütün yönleri ile bilmeliyiz. Halbuki siz onları saklıyorsunuz.

Burada söyleyeceklerimi, onun, Lâtime Uşaklıgil Hanımefendi'nin sağlığında yazmam doğru olmazdı, şimdi anlatmaya çalışacağım. Hiddet ve şiddetle bir fırtına, bir bora gibi coşan, haykıran insan bu defa, karın bir sesle ve ağır kelimelerle mırıldanır gibi aynen şöyle dedi :

— Vatan topraklarının hudutlarında, bu vatan için nöbet tutan mehetçiklerin vatan aşkı gibi aşkla, Atatürk halâ içimde alev alev yanıyor... Ve hiç beklenmiyen, hatta asla ihtimal verilmeyen bir değişiklikle, bu vakarlı, bu hayatın en muhteşem günlerini yaşamış kadın, hıçkırmaya, hıçkırık hıçkırık gözyaşları dökmeye başladı.

— Seni sevdim oğlum dedi, samimisin.. Yalnız sana bilmediğin şeyi söyleyeyim. Biz ayrılırken Mustafa Kemal, bana: "Lâtime, bana asker sözü ver! Müşterek hayatımıza dair, hiçbir gazeteci ile konuşmayacaksın." dedi ve ben de asker sözü verdim.

Artık cesaret bulmuştum, konuşabilirdim :

— Hanımefendi, dedim, asker sözünü tuttunuz. Büyük insan, fani hayata veda etti. Siz bana değil, tarihe konuşacaksınız.

Bu anlattıklarım, o vakit, benim için kolay olmamıştı. Biz, Atatürk'ün Altın Devri'ni yaşıyanlar, Atatürk ile büyülenmiş gibi idik. Atatürk'ü yürür, konuşurken bile, Onu, meçhul ülkelerden gelmiş bir mitoloji kahramanı gibi görüyorduk.. O Altın Devir'de, onun varlığından bize, bizden ona çağlayanlar gibi sevgi akardı.

Lâtife Uşaklıgil'in karşısına çıkmam da onun için yukarıda anlattığım kadar basit olmamıştı 1950 yılında.. Müsaade ederseniz, Villa Uşaklı'ya girerken kapıldığım duyguları o zaman yazdığım yazıdan okuyacağım :

"Bir mabede giriyorum. İfadesi güç, imkansız duygular çemberi içindeyim Bir mabede giriyorum, orada canlı bir tarih ile, abideleşmiş bir timsalle karşılaşacağımı biliyorum, fakat dua eder gibi nasıl konuşacağımı tahmin edemiyorum. Yıllar, uzun yıllar, binbir hadise ile dolu yılların ardında kalmış bir sima ile karşılaşacağımı biliyorum fakat, heyecanım o kadar taşkın, duygularım o kadar madde aleminden ayrılmış ki...

Hayır diyorum hayır... Bütün dünya milletlerinin dehasında ittifak ettikleri Büyük Türk'ün ilk ve son eşi Latife, bir Sfenks gibi göçüp gitmemelidir, biz Atatürk'ün nesli, Onu vazîfeye davet etmeliyiz, Onu tarihin karanlık kalmış sahifelerini aydınlatmaya davet etmeliyiz.

Dehası ve iradesi, bir sır gibi izah edilmez bir muamma halinde kalsa da Atatürk'ün fani hayatı içindeki söz ve hareketlerinin bilinmesi, bunların tarihe mal edilmesini temin etmek, Atatürk'ün Altın Devri'ni yaşıyanların gelecek nesillere karşı bir vazîfesi ve mesuliyetidir.

Bu düşünce ve bu duygularla yıllar ve uzun yıllarını ardında hatıralarıyla gömülü kalmak isteyen Sayın Latife Uşaklıgil'in oturduğu Ayazpaşadaki Villa Uşaklı'nın kapısına geldiğim vakit heyecanım son haddini bulmuştu. Buraya sanki sokakları geçerek, vasıtalara binerek, yorularak, nefes alarak gelmemiştim. Burada sanki her gün herkesin, hepimizin konuştuğu kelimelerle konuşmayacaktım.

Evet, bir mabede girer gibi girmiş, uzun yılların uyuttuğu hatıraları uyandırmış, tam dört buçuk saat dua eder gibi konuşmuş ve Türk milleti, Türk kadınlığı adına gurur duyarak ayrılmıştım. Gurur duyuyordum, çünkü Lâtife Uşaklıgil, aşkı, imanı ve feragatı ile abideleşmiş bir varlıktı.

Bir yabancı yazarın "Yaşarken İlâhlaşmıştı" diye tarif ettiği Atatürk'ün manevi varlığında Latife Uşaklıgil bütün arzularını, gençliğin en ateşli çağını, Allah'ın insa-

noğlu için yarattığı her türlü nimeti Türk milletinin şarına yakışır bir asaletle içine gömmüş, kalbinde saklamıştı.”

Evet, tam kırkbir yıl önce Latife Uşaklıgil'in huzurunda ben bu duygular içinde kıvranmıştım.

Bir ara :

— Hanımefendi, hatta, siz de Atatürk hakkında bir eser yazmalısınız.. diyebildim. Lâtife Uşaklıgil'in yüzünde beliren derin bir ızdırabın yanında gözleri bir an alev gibi parlamış ve şu cevabı vermişti :

— Yazmak mı? Yazmak... Yirmi yıl, dünya büyüklerinin hayat hikayelerini okudum. Bütün kahramanların, bütün inkılâpçıların, bütün hükümdarların hayatlarına dair her dilde kitap okudum (Lâtife Hanımefendi Latince dahil dört dil biliyordu) Evet, sayısız kitap okudum.. Heyhat... Okudukça, inceledikçe anladım ki imkânsız. Yazılamaz.. Her büyük adamın hayat hikâyesini okudukça Atatürk daha çok büyüdü, yazılamaz, anlatılmaz bir varlık olduğuna inandım.

Lâtife Uşaklıgil anlatıyor...

“İzmir'in işgali, bütün bir milleti bir kalp haline getirdiği, bütün bir milletin matem tuttuğu günler. Orada yaşayanlar, yarı ölü bir halde ve gözleri karanlık ufuklarda en küçük bir ümit ışığı göremiyor. Evlerin bacalarında baykuşlar ötüyor, on binlerce aile, evini barkını terk ederek kaçmış. Biz Uşaklıgil ailesi de.. Avrupa'ya, Nis'e... kaçıyorlar, çünkü diyor Lâtife Uşaklıgil, her gün yeni bir hadise öldürücü olmaktan daha müthiş zehirini kalplerimize akıtıyor, Hava teneffüs edilmez olmuştu. Herşey, hatta her güzel şey manasını kaybetmişti.

Bu uzun ızdıraplı günlerden sonra, sihirli bir rüzgar esiyor ve karanlık ufuklar ağarıyor, kuşlar tatlı nağmelerle ötmeğe başlıyor, ağaçlar, tarlalar yeşermeğe, insanlar nefes almaya başlıyor.”

Genç Lâtife, Nis'te buldukları sırada her gün Kurtuluş Savaşı haberlerini takip ediyor. Bir gece bir rüya görüyor, babası ve annesine İzmir'in kurtarılacağını, rüyasına dayanarak müjdeliyor ve savaş devam ederken, anne ve babasının bütün ısrarlarına rağmen tek başına İzmir'e geliyor, Türk ordusunun gireceği günü bekliyor.

Lâtife Uşaklıgil'in rüyası tahakkuk ediyor ve fakat görmediği başka bir rüya âleminin içinde buluyor kendisini..

Lâtife Uşaklıgil, Büyük Kurtarıcı'yı İzmir'de bulunacağı müddet zarfında misafir kalması için babasının köşküne davet ediyor. Köşk çok müsaittir.

Başkomutan, herkesin bir defa görebilmek için canını fedaya hazır olduğu bu tarifi yapılmaz yüzbınlerin coşku içinde kendilerini kaybettikleri günlerde, Göztepe'ye, Uşaklı köşküne maiyeti ile birlikte geliyor. Köşte yalnız küçük Lâtife ve büyük annesi bulunuyor. Muammer Bey, Lâtife'nin hemşireleri bu sırada Avrupa'dadırlar. Lâtife bu gelişe inanamıyor ve Mustafa Kemal'in ayaklarına kapanıyor.

— Paşa, Paşam...

Muzaffer Başkomutan onu kaldırıyor, yanaklarını okşuyor, ruhları titreten, ürperten bakışlariyle onu süzüyor ve gözgöze geliyorlar.

Lâtife'nin bakışlarında sonsuz bir saadet gözle görülür gibi canlı.. Ve muzaffer komutan, yarattığı saadeti o gözlerde görmektedir, bunu gördüğü için de belki kendisi de hayatının mesut anlarından birini yaşamaktadır.

Bu karşılaşma anında Atatürk'le beraber bulunan yaveri Salih Bozok, sonra, bir anısında şöyle anlatır: "Lâtife, Mustafa Kemal'i o kadar büyük bir sevinç ve candan karşıladı ki, şimdi bazı teferruatını hatırladıkça, mütehassıs olmaktan kendimi alamıyorum. Hiçbir hareket gözönünden kaçmayan Atatürk de, Lâtife Hanım'ın bu samimi haline kayıtsız kalamadı."

İzmir'in büyük bir kısmını silip süpüren o meşhur yangın, Mustafa Kemal'in köşte misafir bulunduğu zaman devam ediyordu. Şehri terk ederek kaçan düşman son ihaneti bu yangını çıkarmakla yapmıştı.

Mustafa Kemal, köşkün teraçasından bu yangını seyrederken Küçük Lâtife de yanındadır.

Soruyor :

— Bu yangın yerinde size ait emlak var mıdır?

— Emlakımızın mühim kısmı yanan sahadadır Paşam.. Fakat ne beis var? İsterse hepsi yansın. Yeter ki siz sağ olun. Bu mesut günleri gören insanlar için malın ne kıymeti olur. Memleket kurtulduya.. Yeniden daha mükemmel olarak yapacağız...

Gazi gözlerini alevlerden ayırmadan mırıldanıyor :

— Evet, yansın yıkılsın.. Hepsinin telâfisi mümkündür.

Lâtife Uşaklıgil, artık. geçmiş hatıralarını, yeniden yaşıyordu, yaşadığı günleri görüyor gibi idi. Konudan konuya geçiyordu, ben hiçbir şey soramıyordum.

— Emil Ludwig, çok iyi dostumdu. Nis'te, yanyana evlerde oturuyorduk. Zengin kütüphanesi vardı, çok faydalanırdım. Hayatımı bütün ayrıntıları ile bilirdi, çünkü sohbetlerde sorar ben de anlatırdım. Hayatımı yazmak istedi, müsaade etmedim. Ama o istediğini yazabilirdi, çünkü, dediğim gibi herşeyi biliyordu. Birgün bana :

— Yazmayacağım dedi, senin gözyaşlarıyla yıkanmış hatıralarına hürmet edeceğim ve yazmayacağım.

Ve yazmadı.

Lâtife Hanım bir süre sustu ve sonra şahsım için de bana aynen şöyle dedi :

— Beni ilk defa siz konuşturdunuz.. Bunun şerefi size aittir. Ben, Atatürk'ü gördüğüm dakikadan itibaren hatıralarımı tuttum. Amerika'dan bir müessese istedi, vermedim.

Bu abide kadın, bir bahsi bitirince dalıyor, yeni bir konuya geçiyordu. Bir aralık :

— Benden sormak istediğiniz bir şey varsa sorunuz, yalnız bir soruya cevap vermeyeceğim, O da niçin boşandığımızdır. Bunu babam da sormadı, sorsaydı cevap alamayacaktı.

Türk kadınlığının bir sembolü olarak gördüğüm ve bu gün de buna inandığım, Lâtife Hanımefendi'ye herhangi bir soru sormaya kendimde cesaret bulamadım :

— Hanımefendi, dedim, ben sadece bizi dinlemek istiyorum...

Gülümseyerek :

— Atatürk'ün şahsiyetini belirtmesi, tabii, bir cephesini belirtmesi bakımından bir hadisesini anlatayım. Evli bulunduğum sırada İzmir'de idik. Doktorların tavsiyesi ile çok asude bir hayat geçirmesi icabediyordu. İstirahat tavsiye etmişlerdi. İçki de içmemesini söylemişlerdi. Bu tavsiyelere ancak birkaç gün riayet edebildi. Bir türlü uyku uyuyamadığı bir gece saat ikide :

— Ben şimdi atlı tramvaya binmek istiyorum, dedi.

O saatte tramvay bulunmasının imkânsız olduğunu söyledim. İstirahat etmesini rica ettim :

— Vaktin geç olduğunu söylüyorsun, ben de biliyorum, ben de bundan istifade ederek tramvaya binmek istiyorum dedi.

Yaverleri uyandırdım, telefonlar edildi. Saat üçe doğru istenen tramvay hazırlandı. Yaverleri de yanına aldı hep beraber tramvayın bulunduğu yere gelerek tramvaya bindik. İhtiyar bir sürücü idi. Kamçıyı atlara şaklatıyor ve sürmeye çalışıyordu. Atatürk, sürücüye :

— Sen atları hep kamçı ile mi idare edersin? diye sordu.

— Tabii Paşam, kamçısız idare edilir mi?

— Neden idare edilmesin?

— Biz görmedik.

— Sen şu yerini bana ver de nasıl idare edilir göstereyim.

Atatürk, sürücünün yerine geçti, dizginleri eline aldı, kamçıyı havada şaklatarak, deh, deh diye seslenip sürmeye başladı. Dizginleri de durmadan sallıyor ve tramvay gidiyordu.

Sürücüye sordu :

— Nasıl sürebiliyor muyum?

— Benden daha güzel idare ediyorsunuz Paşam..

— Ben de senin gibi bir idareciyim. Ben de yüzbinlerce insanı idare ettim, onları ölüme giden yola sevk ettim. Ama hiçbirisine kamçı kullanmadım. Kamçısız idare ettim.

Ben söze karıştım :

— Ben de biletçi olsam Paşam, dedim.

Bana döndü, elini havaya kaldırıp avucunu havada çevirip ceketinin cebine sokar gibi yaparak :

— Bilet kes ama paraları, cebine atma dedi. Sonra :

— Görüyorsun kamçısız idare ediyorum, beni fazla konuşturma!.

Lâtime Hanımefendi bu olayın mucip sebebini de anlattı, fakat :

— Bunları yazmayın, herkes, bu fıkra ile Atatürk'ün kamçılı idare istemediği manasını çıkarır, öbür sebep varsın bilinmesin.

Elbette bilinmesin olmaz; fakat o zaman Lâtife Hanımefendi böyle istemişlerdi, ben de yazmamıştım.

Şimdi, Atatürk'ün gece yarısı tramvaya binmek isteyişinin ve binmesinin sebebini gene Lâtife Hanım'dan dinliyelim :

— Tramvaya binildikten sonra eve döndü ve uyundu. Doğrusu, ben merak içinde idim. Bunun mutlaka bir sebebi olmalıydı. Atatürk böyle manasız bir harekette bulunmazdı. Merak ediyordum, fakat soramıyordum. Birkaç gün geçmişti, yüzüme manalı, manalı bakarak :

— Anlıyorum, dedi halâ o geceyi merak ediyorsun ve ne idi o delice hareket diyorsun.

— Estağfirullah, neden delice olsun?

— Yok, görünüşü delice idi ama, başka çarem yoktu. Maiyetimden biri, o gece bizimle gelenlerden biri, kamçılı idareye benzeyen hareketle menfaetlenmişti. Meseleyi öğrendim ve çok üzüldüm. Bana ve memlekete büyük hizmetleri vardı. Hem onu feda etmek hem de benim adamlarımdan birinin böyle hareket etmiş olmasının duyulması çok fena olurdu, ama ona da bir ders vermek icabederdi. Yüzüne de vurmak istemedim. O takdirde onu uzaklaştırmak icabedecek, gene şayi olacaktı. İşte o adama bir ders vermek için bu hareketi yaptım. İstedim ki, benim bildiğimi anlatsın ve kendisine ders olsun!.

Kalbi vefa oldu büyük insan, her kötülüğü iyilikle onarmak için kendi huzur ve rahatını her zaman feda etmiştir.

Gene ilk defa duyacağınız bir olay.. Büyük Türk kadını anlatıyor :

— Çokça dışarılara çıkmıyordum ama, bazı ziyaretler yapmakta idim. Neden sonra fark ettim, bir sivil memur beni daima takip etmektedir. Bir yağmurlu gündü, artık tanımaya başladığım bu memur, beni köşkün kapısına kadar takip etmişti. Çokça yağmur yağıyordu. Memura işaretle çağırdım ve :

— Evlâdım, artık, seni tanıdım, beni takip ediyorsun, çok ıslandın kulübeye gir de kurulan, dedim, köşke girdikten sonra aklıma geldi. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda idi. Telefonla aradım ve şöyle dedim : “Paşam, benden bir suikast mi bekleniyor ki, polis beni takip ediyor”. Konuştuk. Yarım saat geçmemişti. Orada imiş, Şükrü Kaya geldi. Atatürk göndermiş, benden özür dileniyordu. Şükrü Kaya şöyle dedi : “Atatürk'ü bu derece hiddetli hiç-

bir defa görmedim. Çok ağır konuştu. Size kim emir verdi benim karımı takip edin diye, bu ne rezalettir..

İlk karşılaştığım zaman son derece asık, buruk bir yüzle karşılayan Lâtife Hanım, şimdi anılarını anlatırken, yüzünde neşe ve saadetin verdiği tatlı ürperti ile titreşiyordu.

Bu hala içinde alev-alev tutuşmakta olan ve çok uzun yıllar geçtiği halde asla küllenmeyen ebedi aşkıdan mı geliyordu?

Bundan şüphe yoktur, çünkü ben Villa Uşaklı'dan ayrılırken sokağa kadar uğurlamak nezaketini gösteren kardeşi İsmail Bey, mırıldanarak şöyle demişti : "Lâtife ayrıldıktan sonra babamla annemle olsun onbeş dakika konuşmadı, kabuğuna çekildi, sizinle tam dörtbuçuk saat konuştu."

Evet, buruk karşılaştığım Mustafa Kemal'in deyimi ile Lâtif, şimdi şakırg gibi idi. Bana hatıra olarak GAZİ yazılı sigara veriyor, konudan konuya geçerek konuşuyordu.

— Bir Konya seyahatinde idik. Mevsim kıştı. Mustafa Kemal Ordu Evinde bir toplantıda bulunacaktı. Ben, misafir kaldığımız evde yemekten sonra yatak odasına geçmiş, harıl harıl yanan sobanın karşısında koltuğa gömülmüş, ayaklarıma da bir battaniye örtmüştüm. Uyumuşum. Uyandığım zaman ne gördüm tahmin edemezsiniz. Mustafa Kemal beni koltukta uyur görünce uyandırmaya kıyamamış olacak, yataktan bir yastık alarak ayak ucuma koymuş, yorganı da alıp üstüne çekmiş, halı üzerinde uyuyor. Yerimden fırlamak istedim, fakat bu sefer ben kendilerini uyandırmamak için kımıldanmadım.

Mustafa Kemal ile Lâtife Uşaklıgil arasında bağlar karşılıklı idi.. Konya gecesi olayından daha canlı belgelere sahip bulunuyoruz. Mustafa Kemal'in İzmir'de bulunduğu müddet zarfında geçen olaylar, Lâtife Hanımefendi'nin Ankara'ya yazdığı mektuplar, en nihayet ömürboyu Atatürkten ayrılmayan ve Ata'nın ölümünde "Onsuz yaşanmaz" diye kurşunu kalbine sıkkan Salih Bozok'un yazdıkları..

İşte 25.10.1922 tarihli "Lâtif"ten imzalı mektup :

"Mukaddes Paşam,

Pek mesut dakikalar yaşadım. Şimdi de derin bir teessürün altında ezilmekteyim. Burada bırakmış olduğunuz şeref, bütün âlemin saadet halesidir. Fakat yalnız bendenizin olan çok kıymetli ve ebedi bir şeyi daha vardır. O da canlı hatıranızdır. Yoksa,

bu kadar debdebe, bu kadar haşmet ve bilhassa samimiyetten sonra yalnız nasıl yaşayabilirim? Görüyorum ki bütün hissiyatımla zatı devletlerinizi takip etmekteyim. Yegane emelim, münciye (kurtarıcıya) hizmettir. Birçok defalar, ufak bir vazife istirham etmiştim. Muvafakat buyurulmadı. Bazan dahıyorum, saatlerce gözlerim kapalı düşünüyorum. Bu rüyadan uyanıştımda: "Ya Rab, ne eksilirdi deryayı izzetinden" diye gözyaşları döküyorum. Belki: "Beni yirmi gün görmekle bu kız benden ne istiyor? ve bu hakkı ona kim vermiştir." diye hiddetlenirsiniz. Bu zavallı kızcağız, şimdiye kadar hayatın birçok acı sahifelerini okumuş, hiç kimseye rapıtıkalmamıştır. Nazarımda hiçbir şeyin ehemmiyeti olmamıştır. Fakat, ilk görüşte, dünyanın en büyük dahisi kendisi için saklanmış olan sadakat, hürmet, samimiyet almak tenezzülünde bulunmuştur. Hayatımın son dakikasına kadar mesut veya bedbaht edileyim. Fiilen olmasa, hayalen daima beraber yaşayacağım. Madem ki bütün saadetimi, Zatı Devletinizin hizmetinde buluyorum. Yegâne arzum ne suretle olursa olsun sadakatimin yanımda bir silâh olmasıdır. Esasen zatı Devletlerinizi bu kadar temiz ve her türlü menfaat-i şahsiyeden vareste olarak seven kaç kişi vardır?"

Tabiidir ki, Lâtife Uşaklıgil'in böylesine bir mektup yazabilmesi için, kendisine cesaret veren sebepler vardı.

Ne hazin bir tecellidir ki, Lâtife Uşaklıgil'in "hayatının son dakikasına kadar —Mesut veya bedbaht edileyim müciyi takipten hali kalmıyacağım—" dileği tahakkuk etti. Felek bu yılları daha mesut geçirebilirdi, fakat "bahtsız" geçirdi. Yalnız bu "bahtsız," kelimesi Lâtife Uşaklıgil için lügat manasını kaybetmiştir, çümkü o ızdırapla yoğrulmuş yıllarında Mukaddes Paşa'sının mukakker hatıralarıyla hayatın bütün ızdırabını, zehiri panzehir yaparak yudum yudum içti.

Lâtife Uşaklıgil'in, son nefesine kadar bu duygular içinde yaşamış olduğuna şüphe etmemek lâzımdır. 1950 yılında birçok hâtıralarını anlattıktan sonra bana söyledikleri şunlar olmuştu : "Atatürk, Türk Milleti'nin sembolüdür, Türk Gençliği Onu daima sevmelidir. Siz yazarlar O'na her zaman sevgi haleleri örmelisiniz. O buna layıktır ve O'nun buna ihtiyacı vardır. Milletini nasıl sevdiğini, Gençliğe nasıl inandığını bilemezsiniz. En büyük arzum, Türk çocuklarını etrafıma toplayıp Ondan bahsetmektir. O'nun milletine, memleketine karşı her zaman şahit olduğum sevgisini konferanslarla anlatmak istiyorum. Bunu yapacağım. Haftanın muayyen günlerinde Türk Gençliği'ne bunları anlatabilmek benim son arzumdur."

*

**

Aşağıda 1923 — 1925 tarihleri arasında Lâtife Hanım'la ilgili olarak basında yer almış — belgesel değer taşıyan — haber ve yazılardan bir bölüm sunuyoruz :

İzmir'de pek kutlu bir evlenme :

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Uşşakizade Muammer Bey'in kızları Lâtife Hanımefendi ile evlenme merasimleri yapılmıştır.

Ankara'dan ve İzmir'den büyük bir memnuniyetle aldığımız bilgiye göre Gazi Mustafa Kemal paşa Hazretlerinin Uşakizade Muammer Bey'in kızları ile evlenme merasimi yapılmıştır. Paşa Hazretleri bu evlenme ile rahmetli annelerinin son arzusunu yerine getirmişlerdir. Paşa Hazretlerinin bir yuva kurması rahmetli için en büyük bir emel hükmünde idi. İzmir'e yaptığı bu seyahatin bir sebebi de müstakbel gelinini görmek arzusu idi. Millete yetiştirdiği pek yüksek meziyetli evlâdı için olağanüstü bir ana sevgisi besleyen ve pek hassas olan rahmetli, müstakbel gelinini evvela tanımadan severek yuvanın bir an evvel kurulmasında ısrar etmiş, sonra İzmir'de görünce büyük bir muhabbetle bağlanmıştı.

Lâtife Hanımefendi pek müstesna meziyetlere sahiptir. Avrupa'nın her tarafını gezmiş, görmüş anlıyarak tanımıştır. Fransız, İngiliz, Alman dillerini gayet iyi bilmektedir. Musikide de büyük bilgisi vardır. Türkçeyi pek iyi yazar. Uşşakizade Halid Ziya Beyefendi Türkçeleriyle iyice meşgul olmuş ve Lâtife Hanımefendi'de yazı hususunda büyük bir istidat görmüştür. Lâtife Hanımefendi'yi tanıyanlar, zekâsı, azim ve iradesi hakkında hek takdirkar lisan kullanmakta, pek ateşli bir vatanperver olduğunu söylemektedirler.

Bütün millet, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bu vasıfları haiz bir hayat arkadaşı seçerek yuva kurmalarını sevinçle karşılayacak ve bu evlenmenin uğurlu olmasını can ve gönülden temenni edecektir.

Gazetemiz de gerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve gerek Lâtife Hanımefendi'ye pek samimi tebriklerini arzeder.

Vakit Gazetesi, 30 Ocak 1923

*

**

15 Mart 1923

Adana Türk Ocağı Hatıra defterinden :

Bu zengin topraklara, böyle münevver gençlere malik olan Türk Adana'nın Ocağı daima tütsün. 15 Mart 39

Lâtime Mustafa Kemal

16 Mart 1923 tarihinde Lâtime Hanım Atatürk'ün Konya gezisinde Türk Ocağını ziyaretinde, Halkevi şeref defterine şu satırları yazdı :

"Konya'nın güzide gençlerine. Sainizle, azminizle herbiriniz vatanın ufuklarında birer hürşid-i tabsar olursunuz. Ancak elinizi hürs ve menfaat şaibesinden çok dikkatle esirgeyiniz."

Lâtime Mustafa Kemal

*

**

Büyük Gazi'nin muhterem refikaları Lâtime Hanımefendi dün (1 Mart 1923) Büyük Millet Meclisi'nin esna-yı müzakeresinde hazır bulunmaları hiç şüphesiz ki Türk kadınlığının pek yüksek muvaffakiyetini filen teyit eden bir adım oldu. Çünkü Lâtime Hanımefendi, Büyük Millet Meclisi müzakeratında bulunan ilk Türk kadını olmuşlardır.

Dün saat bir buçuğa doğru Paşa Hazretlerinin refakat zabiti Mahmut Bey'le Meclise gelen Lâtime Hanımefendi, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi'nin imzaladıkları duhuliyeye varakası (giriş kartı) ile Meclis'e girmişler ve herkesin hürmetleri arasında yukarıya çıkarak süferanın (elçilerin) bulunduğu yerde Meclis müzakeratını dinlemişlerdir.

Paşa Hazretlerinin nutuklarından sonra Lâtime Hanımefendi Riyaset salonuna gelmişler ve mebuslarımızla sefaret erkân tarafından karşılanarak her biriyle uzun uzadıya görüşmüşlerdir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri refika-i muhteremelerini henüz kendisiyle tanışmamış olan zevata takdim etmişlerdir. Bu tanışma ve bu musahabe (söyleşi) herkeste pek derin ihtisat bırakmıştır. Lâtime Hanımefendi de Büyük Millet Meclisi'ni ziyaretten mütevellit memnuniyet ve ihtisatından (izlenimlerinden) müteaddit defalar bahsetmişlerdir.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 2.4.1923

Ankara 28 Haziran 1923 — Gazi Paşa Hazretlerini refikaları İzmir mebus intihabında kendilerine rey verilmesinden dolayı İzmir Belediye Riyaseti

ile Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne âtideki telgrafi keşide etmişlerdir!

"İzmir'in mebus ihtihabında muhterem hemşehrilerimin bana rey vermiş olmasından büyük manasını fahri mahsusla telakki ettim. Bu kıymetli teveccühün bir İzmirli olarak değil, bir Türk kadını olarak heyecanla ve şükranla mukabele eder, yüksek İzmir halkını selamlarım.

Lâtime Mustafa Kemal

Ankara, 8 Temmuz 1923 — Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin refika-i muhteremleri Lâtime Hanım, mebus intihabında kendilerine 39 rey veren Konyalılara beyan-ı teşekkürü mütazannım olarak Konya Belediye Riyasetine âtideki telgrafi keşide etmişlerdir :

"Muhterem Konya halkının mebus intihabatı sırasında bana da 39 rey vermek suretiyle hakkımda gösterdikleri teveccüh ve itimada bilhassa, bunun şahsımdan ziyade Türk kadınlığına müteveccih âli bir temayül ve takdir olması ciheti ile arz-ı şükran eylerim. Aziz halkımızın takdirkar enzarı karşısında Türk kadınlığı uhdesine terettüp eden vazife-i millîye ve medenîyesini hüsn-ü ifa için daha çok kuvvet ve cüret iktisap etmektedir. Muhterem Konyalılara derin hürmet hislerimi takdim ederim efendim.

Lâtime Gazi Mustafa Kemal

*
**

LÂTİFE HANİMEFENDİ'NİN MÜHİM BİR NUTKU

"Türk vatanının necatı, Türk vatandaşlarının çelikten yekpare bir medeniyet kitlesi teşkil etmeleriyle kaimdir."

Ankara, 1 (A.A.) — Türk Ocakları Kongresi dün aktettiği son içtimanda murahhasların mensup oldukları ocaklar hakkındaki izahatı dinlemiştir. Bu meyanda Kars Ocağı'nı temsil buyuran Lâtime Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretleri sürekli ve samimi alkışlar arasında âtideki nutku irad etmişlerdir.

"Aziz arkadaşlarım, yüksek kongrenizde Kars Türk Ocağı'nın murahhası bulunuyorum. Esasen Türk Ocağı'nın samimi bir ferdi olmakla ve bugün mahim bir merkezimizi temsil etmekle müftehirim, mübahiyim. Heyet-i aliyyenizin geçen içtimalarında muhterem reisleri lisanıyla acizlerine gösterdiği hüsn-ü kabulün müteşekkiri ve min-

nettarı olduğumu bu vesileyle arz ederim. Arkadaşlar, bizzat tanıdığım ve kıymetli hatırasını derin hissiyat ile tahattur ettiğim Kars Ocağı'nın bana tevdi ettiği vazifeyi ifa ederken muhterem heyetinize oradaki arkadaşlarımızın selâmlarını, muhabbetlerini kemal-i hürmetle ibrâğ etmek isterim. Bu selâm ve muhabbetin mütahassir kalplerin samimi sünuhatı olduğunu takdir buyurursunuz (alkışlar). Arkadaşlar, Kars'ta Ocağınızın geçen seneki faaliyeti hakkında izahat verebilmek için büyük kongreden müsaade isterim.

Kars'ta ocağımız ilk defa 15 Eylül 1923'da teşekkül etti. Ocağımızın teşekkülü Kars muhitinde millî ve içtimâî hayatında ilk adımını atmak gibi bir tesir göstermiştir. Bu tesir ile Kars Ocağı'nın haklı bir iftihar hissetmekte olduğunu ifadeye müsaarat ederim."

Hanımefendi Hazretleri bilâhare Ocağın aza miktar ve sınıflara göre tak-simi hakkında malûmat ita etmişler, Ocağın haber sahasında yaptığı hide-matı, Hilâl-i Ahmer'e fakir mektep çocuklarına, pasinler hareket zedegânına, Ayındır muhacirlerine nakden gösterilen muaveneti, Ocağı temsil faaliyetleri-ni izah ettikten sonra nutuklarına şu suretle devam buyurmuşlardır :

"Bu meyanda ocağımızın vücudu müttehit bir kitleden ibaret iken uzun senelerin tesir-i meş'umuyla millet arasında nifakçıyane bir vaziyet ihdasına sebep olan meshep ve tarz-ı telâkki cereyanlarını ortadan kaldırmak için bilhassa daimi surette mesai sarfetmiş ve bunun müsmir netayicini görmekte bulunmuştur. Bu münasebetle feyyaz ve velud Türk neslinin evlâtları arasında ağyarın başlıca medar-ı teşeddüt ve nifak olarak nasb-ı nazar ettiği mezhep ve tarz-ı telâkki farkları aleyhine bütün ocaklarımızın yekvücut olarak azim ve metanetle mücadele etmeleri lüzumunu yüksek kongrenin nazarı dikkatine arz etmeyi vazifemden addederim. (şiddetli alkışlar)

Ocağın binasızlıktan dolayı maruz kaldığı müşkülâtı, bu hususta Merkez-i Heyet'in yardımını talep ettiklerini ifade buyuran Hanımefendi, Ocağın bu seneki mesai programı hakkında da düşündüklerini teşrih buyurduktan sonra nutuklarını şu suretle ikmal etmişlerdir :

— *Murahhas beyler, Türk milletinin saadet ve selâmeti, Türk milletinin harsı, medeni inkişafını temin etmekte kaimdir. Vatan ancak halis ve samimi Türk milletyet-verlerinin mefkûreleri tesirinde feyiz ve itila bulabilir (alkışlar). İyi vatandaşlığın muknî ve emniyetbahş alâmeti Türk milliyetini, Türk harsı ve medeniyetini candan kabul etmektir. Türk vatanına hizmet ve merbutiyet, Türk milliyetine hizmet ve merbutiyetle tev'emdir. Ocaklarımız millî olan medenî ve içtimâî faaliyetlerine vakf-ı vücut ederken gözlerini Türk vatanının necatı, vatandaşların çeliktan yekpare medeniyet kitlesi olması gayesine nasp eylemiştir. Bu kadar temiz bir hedefe yürüyen ve samimi arzusunu va-*

tanperver ve milliyetpverlere açmış olan ocaklarımızın behemehal muvaffak olması bir emr-i tabiidir (alkışlar), Arkadaşlarım, Kars Ocağı yüksek kongrenin ve Merkez Heyeti'nin daimi alâka ve müzaheretine mazhar olmak ihtiyacında ve bu lütfa layık görüleceği ümidindedir. Gelecek sene Kars'ı temsil etmekle mübahi olacak murahhasımızın daha geniş mesai mahsulü getirebilmesi için bütün varlığımızla çalışacağımıza itimat buyurmanızı rica ederim (şiddetli ve sürekli alkışlar).

Vatan, 2 Mayıs 1925